

dCIDOB 101. Japó, el sol renaixent.

El repte demogràfic al Japó. El problema demogràfic i les seves implicacions socioeconòmiques.

Rosalia Avila Tàpies

El repte demogràfic al Japó

El problema demogràfic i les seves implicacions socioeconòmiques

Rosalia Avila Tàpies Professora de Geografia,
Universitat de Konan, Kobe

La població japonesa està envellint més ràpidament que cap altra en la història, al mateix temps que descendeix el volum de la seva població en edat de treballar. Amb això, el Japó se situa en una posició pionera en el procés d'adaptació a una societat de ràpid envelliment i estableix un precedent en altres països. Aquest fenomen d'envelliment progressiu està promogut per una caiguda brusca de la fecunditat, precedida al seu torn per una baixa mortalitat en totes les edats i d'una alta esperança de vida, que han afectat de manera directa l'estructura per edats actual, seguint un patró comú al d'altres països desenvolupats, i donant lloc a una situació de *shōshi-kōreika* (pocs nens, envelliment)¹, que es consolida ràpidament, i que està ocasionant el descens de la població total des de l'any 2004. Aquest augment accelerat de l'edat mitjana de la població i el descens poblacional són considerats per molts una amenaça, un greu *problema demogràfic*; per aquesta raó, aquest article tracta aquesta qüestió, el seu significat i els seus reptes, a través de l'estudi de l'evolució cronològica dels diferents moviments naturals, amb especial atenció a la dinàmica demogràfica actual i a les implicacions socioeconòmiques d'aquests canvis demogràfics.

Una revisió històrica del problema demogràfic japonès

Encara que no se sol recordar, l'anomenat *problema demogràfic* (*jinkō mondai*) japonès ha tingut de vegades un significat diferent i oposat, segons els canvis en els ritmes de creixement poblacional (gràfic 1) i les conseqüències socioeco-

nòmiques que s'entreveuen en cada moment d'aquests canvis. Precisament, la reversió recent de la situació demogràfica de mitjan segle passat, ha concedit al terme el significat contrari que tenia llavors. De manera que si des de finals de l'era Tokugawa el problema demogràfic era percebut com una qüestió de sobrepoblació, d'excés de població (*jinkō kajō*), en el nou mil·lenni aquest té el sentit contrari: és principalment un tema de descens poblacional (*jinkō genshō*).

L'explosió demogràfica i les polítiques natalistes imperialistes. Durant el segle passat es va produir al Japó una explosió demogràfica exhortada per polítiques natalistes amb rerefons ideològic imperialista i colonialista. Durant els anys vint, el Govern, les autoritats militars i els grans empresaris industrials es van oposar a qualsevol intent de planificació familiar, ja que consideraven que la població era la major riquesa de la nació, una font de poder militar i de força de treball; per això, van arribar a suprimir moviments a favor del control de la natalitat i de la planificació familiar que estaven apareixent en aquell temps. Com a conseqüència d'aquestes polítiques natalistes, l'índex sintètic de fecunditat (ISF) es va mantenir en uns nivells alts, amb mitjanes de més de cinc fills per dona en edat fèrtil l'any 1925 (gràfic 2) que, juntament amb una taxa de mortalitat en declivi, va permetre assolir una població total de 60 milions d'habitants el mateix any, i es van donar increments de població superiors a l'1,3% de taxa de creixement anual acumulatiu (TCAA) entre el 1920 i el 1935.

No obstant això, a partir sobretot de l'Incident de Manxúria (1931) l'augment de població va ser cada vegada més glorificat amb el lema de "Sigueu fecunds i incrementeu

la població pel país” (*umeyo fuyaseyo kuni no tame*), i es va impedir oficialment la difusió pública del coneixement i de les tècniques de planificació familiar. En aquest context, el consell de ministres va aprovar el 1941 la Guia per a l'Establiment de la Política de Població (*jinkō Seisaku Kakuritsu Yōkō*), on s'expressa per primera vegada oficialment l'increment de població com a objectiu de la política nacional, i es prohibeix, entre d'altres mesures, qualsevol forma de control de la natalitat. Però, paradoxalment, i mentre al país s'estaven imposant aquestes polítiques pronatalistas, els líders polítics nipons sol·licitaven a països d'immigració que rebessin als seus súbdits *excedents* al·ludint a un *problema demogràfic* a casa, a una situació d'*excés de població*, i aconseguint així engegar polítiques emigratòries imperialistes de greus conseqüències per a tots, inclosos els mateixos emigrants japonesos al continent americà als quals, com els colons en territoris sota domini nipó, se'ls farà creure en la conveniència no solament econòmica, sinó també demogràfica i geopolítica de la seva sortida.

El creixement poblacional de la postguerra com a problema demogràfic. Després de la guerra, la repatriació de milions de soldats de l'exèrcit imperial i de civils residents a les excolònies i Manchukuo va ocasionar un important increment de la població i un espectacular *baby boom* (1947-1949) (gràfic 3). Amb una alta fecunditat de més de quatre fills per dona en edat fèrtil, es va transformar determinantment l'estructura d'edats, i es van assolir xifres de fins a un 4,04% de mitjana de creixement anual (1945-1947), arribant a una població total de 80 milions d'habitants (1948), tot això en un moment de gran debilitat econòmica.

Aquest extraordinari i veloç increment va alertar els demògrafs japonesos i anglosaxons per les seves temudes repercussions negatives en el desenvolupament econòmic i l'augment de la desocupació en el futur. Van al·ludir reiteradament i explícitament al *problema demogràfic*, com una greu situació de sobrepoblació en un territori nacional reduït, muntanyós i de pocs recursos naturals, i van afirmar textualment que “un dels punts focals del problema de la població és una taxa de natalitat extremadament alta”², encara que, també es preveia que aquesta es reduiria en el futur, i s'atenuaria el problema, gràcies a les mesures preses des del Govern i diverses organitzacions dedicades a la difusió de la planificació familiar, assessorades i promogudes també per la famosa demògrafa Margaret Sanger, convidada al Japó diverses vegades.

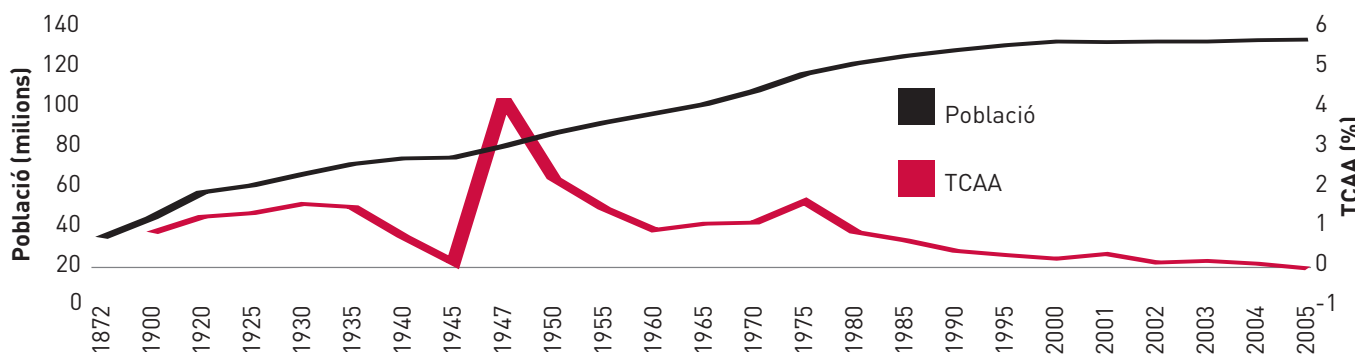
Certament, la Llei de Protecció Eugenèsica del 1948 (*Yōsei Hogo Hō*), que va aprovar l'avortament per motius –entre d'altres– econòmics, va estimular la caiguda de la natalitat i la fecunditat i el control del creixement de la població, que van ser evidents ja a partir de 1949, quan la taxa de natalitat va passar del 33,0‰ el 1949 al 28,1‰ el 1950, i amb la posterior disminució a raó d'un 2‰ anual fins a la seva estabilització a finals de la dècada dels cinquanta entre el 17‰ i el 19‰. Paral·lelament, es va produir una brusca caiguda de la fecunditat cap a mitjanes de només dos fills per dona en edat fèrtil, la qual cosa va constituir un descens singularment ràpid

i únic en el món, que va aconseguir estabilitzar així la taxa de creixement anual al voltant d'un 1% fins a mitjan anys setanta. Enmig d'una fecunditat en descens i una baixíssima taxa de mortalitat, s'observa un important increment dels naixements entre el 1971 i el 1974 (segon *baby boom*) com a conseqüència de l'entrada en les edats més fèrtils de la generació del primer *baby boom* (nascuts entre el 1947 i el 1949). Amb això es va originar un augment de la taxa de creixement anual, i es va assolir un 1,54% de mitjana per al període de 1970-1975, i es va arribar a una població total de 110 milions.

La implosió demogràfica com a problema demogràfic. A partir de 1974 la fecunditat es va situar per sota de l'índex de reemplaçament (2,1 fills), seguint la tendència demogràfica de caiguda de la fecunditat iniciada cap a mitjan segle passat, fins a assolir el valor actual d'1,25 fills, en una evolució paral·lela a la d'altres països europeus, inclosa Espanya. Si fins al 1990 la causa demogràfica principal semblava ser el retard en l'edat d'entrada al matrimoni i l'augment de la solteria, a partir de l'any 1990 seran altres causes com el descens de la fecunditat matrimonial, resultat dels canvis socioeconòmics³. Aquesta difusió de pautes de baixa fecunditat cap a nivells molt per sota del necessari per al reemplaçament generacional, va accelerar el procés d'envelliment de la població, iniciant el declivi poblacional. A partir de mitjan anys setanta la mitjana de creixement anual se situava per sota de l'1%, i no va deixar de descendir fins a arribar a valors negatius a partir del 2004. En aquest any es va assolir un màxim de població mai registrat abans (127 milions) per iniciar a continuació una disminució gradual. Entre el 2004 i el 2005 hi va haver un descens de 19.000 persones, i les defuncions van superar, per primera vegada des de la Segona Guerra Mundial, els naixements, avançant-se dos anys a les previsions demogràfiques del Govern⁴, dada que en fer-se pública va provocar infinitat de reaccions al país.

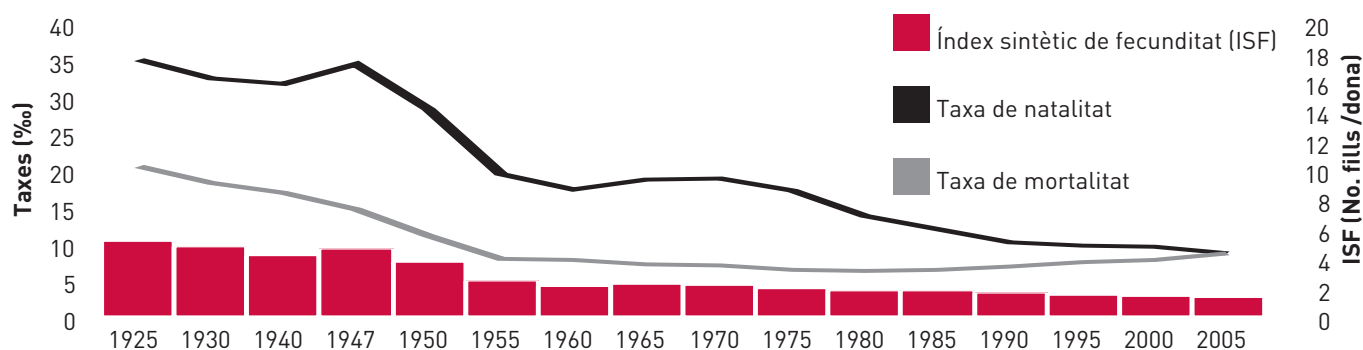
Si des de finals de l'era Tokugawa el problema demogràfic era percebut com una qüestió de sobrepoblació, d'excés de població, en el nou mil·lenni aquest té el sentit contrari: és principalment un tema de descens poblacional

Gràfic 1. Evolució de la població japonesa i de la taxa de creixement anual acumulatiu (TCAA) (1872-2005)

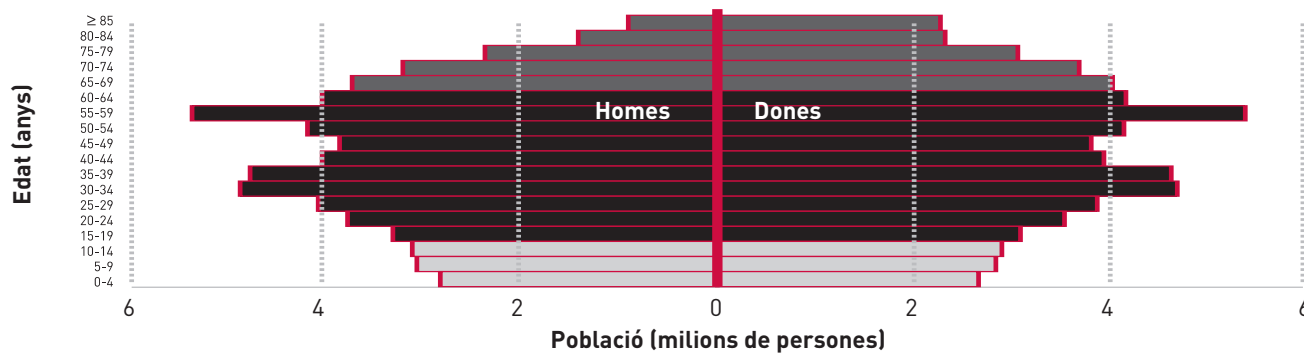
Elaboració pròpia. Font: Institut Nacional de Recerca sobre Població i Seguretat Social del Japó; Estadístiques Demogràfiques, 2006

Gràfic 2. Evolució de les taxes de natalitat, mortalitat i fecunditat al Japó (1925-2005)

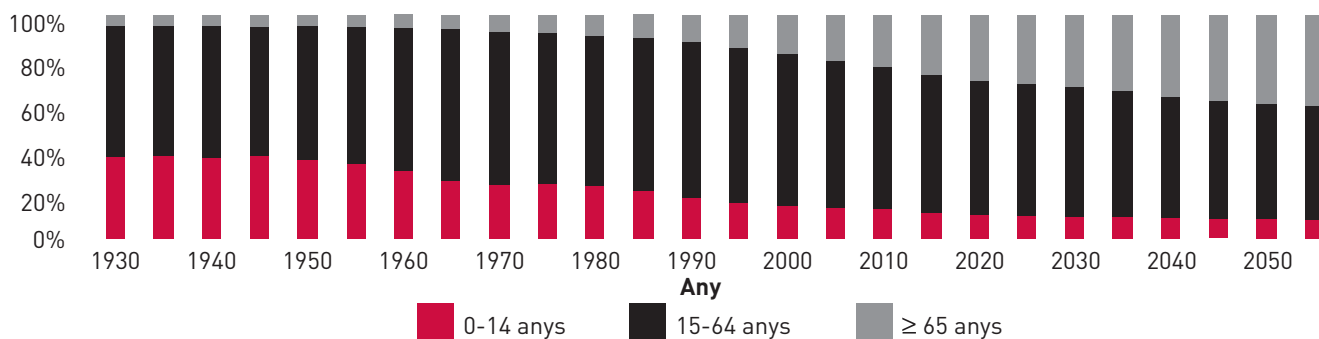
Elaboració pròpia. Font: Ministeri de Salut, Treball i Benestar del Japó

Gràfic 3. Piràmide de població del Japó (febrer de 2007)

Elaboració pròpia. Font: Ministeri d'Afers Interns i Comunicacions del Japó. Estimacions provisionals per edat (en grups de 5 anys) i gènere

Gràfic 4. Tendències en la distribució percentual de la població japonesa per tres grups d'edats (1930-2050)

Elaboració pròpia. Font: Ministeri d'Afers Interns i Comunicacions del Japó i Institut Nacional de Recerca sobre Població i Seguretat Social del Japó

Aquest *problema demogràfic*, entès com un problema d'envelliment i descens poblacional a escala nacional, i que alguns demògrafs nipons denuncien que el Govern ha advertit tard i malament, es refereix als efectes del nou model demogràfic que s'imposa als països desenvolupats i que es caracteritza per una baixa fecunditat, l'envelliment de l'estructura per edats i pel descens poblacional. Un model que al Japó s'ha consolidat amb una rapidesa extraordinària i, que en les seves característiques fonamentals, serà seguit de prop per altres països asiàtics de l'entorn.

Causes demogràfiques del descens poblacional actual i previsions de futur

La nova situació de descens demogràfic al Japó, que continuarà durant bona part del segle XXI segons les projeccions oficials, es deu no solament al descens del nombre de naixements, sinó a l'envelliment de la població pel ràpid retrocés de la mortalitat en totes les edats durant l'últim mig segle. Recentment, el descens de la mortalitat en els grups d'edat més avançada ha contribuït a un allargament de l'esperança de vida i a l'augment de la proporció del seu grup d'edat respecte de la resta de la població, convertint-se en el major percentatge del món industrialitzat: 21,1% a dia d'avui (gràfic 4). En arribar les generacions nombroses o *plenes* dels *baby boom* —especialment la del primer, la del *dankai*— a edats avançades, i encara que el nombre anual de naixements no canviï, la mortalitat superarà la natalitat, i s'iniciarà un procés de descens de població ineludible, si no es produeix un creixement de la immigració. Envelliment des del centre, des de la generació del *dankai*, i descens de població són dos processos íntimament relacionats.

A més, tot i que existeix una elevada capacitat fèrtil, les pautes de baixa fecunditat acceleraran aquest procés d'envelliment i descens poblacional, ja que menys joves avui significa també menys joves durant les pròximes dècades, perquè la baixa taxa de la natalitat actual i futura es traduirà també en menys dones en edat fèrtil; les projeccions demogràfiques a llarg termini són impressionants: s'espera que la població descendeixi a uns 100 milions cap a mitjan aquest segle⁵, encara que amb una estructura per edats radicalment diferent a la que mostrava l'any 1967 amb la mateixa població. Si en aquell temps, els joves (0-14 anys) constituïen el 25% de la població, els adults (15-64 anys) el 68%, i els ancians (65 o més anys) el 7%, per contrast, el 2045 la relació arribarà a ser del 9%, el 53% i el 38%, respectivament. Es preveu, doncs, una menor presència infantil, un alt nivell de creixement de la població anciana i, en conseqüència, un major índex de dependència, amb molts més dependents per cada persona en actiu, sobretot dependents ancians.

El repte demogràfic al Japó

L'opinió pública majoritària considera que el ràpid declivi poblacional s'ha d'evitar perquè influenciarà negativament en la societat i en l'economia del futur. Però no són pocs els especialis-

Carrer de Tòquio.

tes al Japó que perceben la baixa natalitat, l'envelliment i el descens poblacional com una realitat demogràfica i no com un problema en si mateix; pensen en la caiguda de la fecunditat com una tendència històrica sobre la qual no cal intervenir, sinó que s'ha d'acceptar com el resultat del desenvolupament econòmic i social assolit i que, juntament amb el descens de població, cal adaptar-se a ella. Alguns, fins i tot, afirmen que és preferible que el Japó *s'encongeixi* demogràficament i, amb això, es redueixi la competitivitat i millori la qualitat de vida, sobretot de la població urbana, abans que permetre, per exemple, una onada migratòria procedent previsiblement d'altres països de l'Àsia Oriental i del Sud-est asiàtic.

Els efectes negatius del canvi demogràfic i estratègies de creixement. Els canvis de la població tenen nombrosos impactes sobre els aspectes socials i econòmics de l'activitat i influeixen directament en la futura demanda de béns i serveis. El procés descrit d'envelliment i descens poblacional és multidimensional i afectarà sens dubte totes les àrees de la societat i de l'economia, però és concretament l'econòmica la que més sol preocupar. Es creu que aquests canvis demogràfics tindran greus repercussions negatives en el creixement econòmic en causar canvis en els nivells de població en edat de treballar, en la demanda interna, en les taxes d'estalvi, en el manteniment dels pagaments de pensions i del sistema sanitari, etc. Persisteixen, especialment, molts dubtes sobre com s'adaptaran les empreses a un mercat de consum més petit, o pors sobre si la societat mantindrà el seu esperit d'innovació amb el descens de població i un elevat índex de dependència.

Aquest any la generació del *dankai* comença a jubilar-se, i amb això la relació entre població fora del mercat productiu respecte de la població econòmicament activa augmentarà ràpidament; s'iniciarà el descens de la taxa de població activa i un gran dèficit de mà d'obra jove, ja que no s'espera un gran canvi en la

restrictiva política immigratòria ni, per tant, una massiva immigració d'estrangers. Es calcula que calen 400.000 treballadors estrangers anuals durant els següents 50 anys per tal que es pugui frenar el declivi poblacional al Japó i el dèficit de mà d'obra jove. Però segurament aquesta gran immigració laboral i el seu possible assentament posterior no es permetran, ja que implicaria canvis socials bruscos, difícils de pair en un país amb una llengua i una cultura tan pròpia, i tan amant de l'ordre i de la uniformitat social. S'espera més aviat un increment controlat i moderat de la immigració a partir d'una ampliació de la Llei d'Immigració que beneficiaria especialment la immigració laboral temporal.

Altres estratègies per mantenir el creixement econòmic malgrat el declivi poblacional, i més probables que occorrin, estaran basades sobretot en l'increment de la participació de dones i ancians en la força de treball, en l'atracció d'inversions estrangeres, en la innovació tecnològica, en l'estímul a la productivitat i en la reforma econòmica.

Les oportunitats del canvi demogràfic japonès. Però aquests canvis demogràfics actuals no s'han de considerar només un problema sinó que, des d'una perspectiva humanística, es pot afirmar que el declivi poblacional i l'envelliment de la societat poden ser també una oportunitat per al creixement personal i professional, i per a la solidaritat. En una societat encara molt tradicional en l'assignació de rols com és la japonesa, és una oportunitat per a la incorporació de la dona al mercat laboral en major igualtat de condicions, i per poder tenir un millor paper en la vida pública nipona. És una oportunitat per organitzar una societat amb un ambient més favorable envers la mare treballadora i les persones grans. És també una oportunitat per mantenir-se econòmicament actius durant períodes més llargs, si així es desitja, una oportunitat per a l'immigrant que vagi a treballar al Japó i que vulgui tenir un futur en aquest país, així com un moment per a la solidaritat internacional.

Reflexions finals

La consideració del procés d'envelliment i descens poblacional japonès com un *problema demogràfic* és demagògic i discutible, tal com ho era el *problema de sobre població* fa mig segle, que va acabar aconseguint el major creixement econòmic de la història del país. Però és cert que la majoria dels japonesos ho sent com un repte i un problema per al futur. Sovint es percep com una amenaça al vigor econòmic que ha situat el Japó en una respectada segona potència mundial i l'ha situat com a líder indiscutible del desenvolupament asiàtic. Concretament, Àsia Oriental és una regió de tensions i rivalitats hegemòniques on el Japó és una potència econòmica però no militar. Els japonesos es qüestionen, llavors, si podran continuar sent el motor econòmic d'Àsia amb un descens poblacional i econòmic i sense un exèrcit propi, mentre observen una Xina que s'alça desafiadora i que juga la carta dels greuges històrics infligits per part del Japó imperial, per justificar així les seves pretensions hegemòniques. A escala global, el descens demogràfic japonès serà més una amenaça al fràgil equilibri de nacions de la regió d'Àsia Oriental que un problema demogràfic irresoluble nipó. ●

Notes

- 1 De vegades s'afegeix el prefix *chō-* (super) al terme *shōshi-kōreika*. Així, *chō-shōshi-kōreika*.
- 2 The Population Problems Research Council. *Population Problems Series*. No.6 (1952). P.1. Vegeu també de la mateixa sèrie No.9 (1953), No.8 (1953), No.12 (1955).
- 3 Institut Nacional de Recerca sobre Població i Seguretat Social del Japó: www.ipss.go.jp
- 4 El gener de 2002 el Govern va fer públiques les seves projeccions quinquennals de futur de la població i va pronosticar un màxim de població per a l'any 2006, amb 127,74 milions d'habitants i un descens a partir del 2007 (projecció mitjana). No obstant això, la població màxima es va assolir el 2004, i el descens es va iniciar el 2005. La implosió demogràfica ha començat, doncs, abans del que s'esperava.
- 5 Institut Nacional de Recerca sobre Població i Seguretat Social del Japó: www.ipss.go.jp/pp-newest/j/newest03/newest03.asp

Referències bibliogràfiques

- AVILA TÀPIES, Rosalia. "Japón y las migraciones internacionales: una revisión bibliográfica de los artículos del *International Migration Review (IMR)*". *Biblio 3W Revista Bibliográfica de Geografía y Ciencias Sociales*. Vol. X. No. 663. Barcelona: Universitat de Barcelona, 2006. www.ub.es/geocrit/b3w-663.htm
- Institut Nacional de Recerca sobre Població i Seguretat Social del Japó.** *Estadístiques Demogràfiques, 2006*. Tòquio: Population Research Series, No. 313 (2006).
- MacKELLAR, Landis et al. *The economic impacts of population ageing in Japan*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, Inc., 2004.
- NIHON JINKŌ GAKKAI. *Jinkō Daijiten / Encyclopedia of Population*. Tòquio: Baifūkan, 2002.
- OHBUISHI, Hiroshi. "Demographic Transition in the Process of Japanese Industrialization". A: P. Hugh, ed., *Japanese Industrialization and its Social Consequences*. Berkeley: University of California Press, 1976.
- PÉREZ DÍAZ, Julio. "Avantatges internacionals de l'envelliment demogràfic". *Dcidob* 82: 14-17 (2002).